

bilimname XXX, 2016/1, 139-156
Geliş Tarihi: 10.02.2016, Yayın Tarihi: 22.04.2016

İNANÇ GELİŞİM TEORİSİ: İNANÇ AŞAMALARI*

Mustafa ULU
Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
mustafaulu@erciyes.edu.tr

Öz

İnanç gelişim teorisi kaleme alındığı 1981 yılından günümüze kadar inanç ve onun gelişimi konusunda en çok incelenen, değerlendirilen ve tartışılan teorilerden birisi olmuştur. Bu teori üzerinde 200'den fazla çalışma gerçekleştirilmiştir. Bizzat James W. Fowler'in kendisi, 2015 yılı Ekim ayındaki vefatına kadar sürekli olarak inanç olgusu üzerinde çalışmalarda bulunmuş ve çok sayıda makale ve kitap kaleme almıştır. Bu makale de Türkiye'de üzerinde çok az çalışmanın yapıldığı bir konunun detaylı olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Fowler, inanç konusunda bebeklerin inanç gelişimini kategorize eden bir ön aşama da dahil edildiğinde yedi basamaklı bir aşama modeli ileri sürmüştür. Fowler'in teorisine göre bir aşamadan diğerine geçiş otomatik olarak gerçekleşmemekte, bireyin bir önceki aşamada ortaya çıkan gelişim ödevlerini başarılı bir şekilde tamamlaması gerekmektedir. Ayrıca teoride sürekli bir ilerleme meydana gelmekte olup tamamlanan bir aşamaya geri dönmek söz konusu değildir. Çalışmanın son bölümünde ise kısa bir şekilde insanların hangi inanç basamağında olduklarının tespit edilmesi amacıyla Fowler tarafından geliştirilen 'İnanç Gelişim Mülakatı' hakkında bilgi verilmektedir.

Anahtar kelimeler: İnanç, Gelişim, Teori, Fowler, Aşama.

FAITH DEVELOPMENT THEORY: STAGES OF FAITH

Abstract

Faith Development theory has been one of the most studied, assessed and discussed written on faith and its development since 1981. Over 200 works have been studied on this theory. James W. Fowler, himself, has studied on the faith phenomenon and written a lot of articles and books continuously until his death in October 2015. In this article it has been intended to introduce the topic detailed, which is studied just a few works in Turkey. Fowler has argued that there are seven stages in faith development when added a primal faith stage, which categorizes the faith development of infants. According to Fowler's theory transition from one stage to another isn't automatical process; it needs to complete succesfully person's development assignments, which appears in the former levels. Additionally there is a progress continuously according to the theory and it isn't possible to return back completed stages. In the conclusion an information about 'The Faith

* Bu makale yazarın "Dindarlığın Tanımı, Boyutları ve Ölçülmesi Üzerine Psikolojik Bir Araştırma -Erciyes Üniversitesi Öğrencileri Örneği-" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Development Interview' developed by Fowler to determine that which stage a person is in? has been given briefly.

Keywords: Faith, Development, Theory, Fowler, Stage.

Giriş

James W. Fowler, deneysel bir araştırma programı bağlamında bir inanç gelişim teorisi geliştirmeyi amaçlayan uygulamalı bir teologdur. James W. Fowler'ın inanç gelişim teorisi, son otuz yıl içerisinde ortaya çıkan en önemli dini ve manevi gelişim modellerinden biridir. İnanç gelişim teorisi, insan yaşam döngüsündeki dini/manevi değerler ve davranışların gelişiminin evrimsel sürecini anlamayı amaçlayan disiplinler arası bir yaklaşımdır. Bu model, din eğitimi, dini danışmanlık çalışmalarını ve gelişim psikolojisini etkilemiştir (Parker, 2006, s. 337). Fowler'ın "inanç aşamaları" modeli, 200'den fazla araştırma projesine ilham vermiş (Fowler, 1990, s. 399-401), tartışma ve ilgi odağı olmaya da devam etmektedir (Streib, 2001, s. 143; Streib, 2005, s. 99).

Fowler, 1981 yılında teorisine ilişkin ilk metinleri kaleme almaya başladığında "inanç gelişimi", din psikolojisi çalışmaları açısından nispeten yeni bir kavramdı. Fowler bu kavramı, Hristiyan düşüncesi ve psikolojik gelişim teorileri kullanarak açıklamıştır. Bu nedenle Fowler'ın inanç gelişimi kavramını Hristiyan geleneği ve Piaget'in "*Bilişsel Yapısal Gelişim Teorisi*", Erikson'un "*Psiko-sosyal Gelişim Dönemleri*" ve Kohlberg'in "*Ahlakî Gelişim Teorisi*" ismindeki psikoloji ve eğitimle ilgili çalışmaları üzerine inşa ettiği ifade edilebilir (Fowler, 2001, s. 159).

Kohlberg'in öğrencilerinden olan James Fowler, Piaget'in teorisini baz alan araştırmaların sınırlılıklarından bazılarını göstermeye çalışmıştır. Fowler, Piaget'nin kendi araştırmalarından ziyade Kohlberg'in ahlaki gelişim alanında Piaget'nin teorisini ve metodolojisini detaylandırmasından ve geliştirmesinden oldukça etkilenmiştir. O, bireyin anlamlandırma ve ilişkilendirme şeklinin gelişimsel yolunu, bireyin "nihai çevresi" (Fowler, 1995, s. 92-93) olarak isimlendirmiş ve bunu ortaya koymak için çok boyutlu, Kohlberg'in ahlaki gelişim modeline yapısal olarak dikkat çekici şekilde benzeyen 6 aşamalı bir inanç gelişim modeli geliştirmiştir (Gottlieb, 2012, s. 246-247).

İnanç gelişimi teorisi, esasen 1970 ve 80'lerde, insanoğlunun tanrıya ya da yüce bir varlığı zihninde nasıl canlandığını ve bu yüce varlığın temel değerler, inançlar, bireyin kişisel yaşamı ve diğer insanlarla ilişkilerindeki manalara nasıl bir etkisinin olduğunu anlamak adına bir taslak olarak öne

sürülmüş (Fowler & Dell, 2006, s. 34) olsa da teoriye gösterilen yoğun ilgi eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Jardine ve Viljoen, Fowler'ın kişilik teorilerini hesaba katmadığını ve Piaget'in yapısal gelişimsel yaklaşımına aşırı derecede dayandığını ifade ettikten sonra Fowler'ın iddialarının aksine inanç gelişiminde etkili alanların büyük ölçüde göz ardı edildiğini iddia etmişlerdir (Jardine & Viljoen, 1992, s. 74-85). Broughton, ise teori hakkında iki eleştiri ortaya koymuştur. Bunlardan ilki olan yapısal eleştiri teorinin metodolojisine yöneliktir. Broughton'a göre orijinal çalışmanın altıncı aşamasında sadece bir tane katılımcı bulunması, erkeklerin kadınlara oranla daha yüksek puanlara sahip olması, örneklemin etnik ve dini önyargılara sahip olması ve mülakat protokolünün arkasında sağlam temellere dayanan bir mantık olmaması, metodolojik olarak teorinin geçerliliğini ve güvenilirliğini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca Broughton, insanların yaşantıları konusunda doğru ve kesin ifadeler kullanabilme kabiliyetlerinin de metodoloji açısından endişelerini güçlendirdiğini belirtmiştir. İkinci eleştiri ise teorinin diğer dinleri de içerecek şekilde genişletilmesidir. Broughton'a göre Fowler'ın orijinal örneklemindeki Katolik ve Hristiyanların ezici çoğunluğu evrensel olarak teorinin bütün dinlere uygulanabilmesi önündeki en büyük engeldir (Broughton, 1986, s. 90-114).

A. Aşamalar

Piaget ve Erikson gibi teorisyenlerden büyük oranda etkilenen Fowler, inanç hakkında bebeklerin inanç gelişimini kategorize eden bir ön aşama da dahil edildiğinde yedi basamaklı bir aşama modeli ileri sürmüştür ve inanç gelişimindeki değişimin sadece ileri doğru olduğunu vurgulamıştır (Hart, Limke, & Budd, 2010, s. 123). Fowler'ın inanç gelişim teorisinde bireyin bulunduğu inanç aşamasından geriye doğru gitmesi söz konusu değildir.

a. Aşama 0: Temel inanç (bebeklik)

Aslında bu dönem bir aşama değildir. Çünkü diğer basamaklarda olduğu gibi sonraki aşamaların çeşitli yapıları, bu basamağa ilişkin aynı deneysel doğrulama için uygun değildir. Erikson'un psiko-sosyal gelişim aşamalarından ilki olan temel güvene karşı güvensizlik aşamasına dayanarak Fowler, bebeklerin güvene dayalı bir ilişki kurma konusunda doğuştan gelen bir kabiliyete sahip olduğuna inanır (Fowler, 1995, s. 119-120). Fowler, yaşamın ilk konuşma öncesi döneminde bebek ve birincil bakıcı arasındaki karşılıklı etkileşimi inancın temeli olarak görür (Parker, 2006, s. 339). Bu gelişmemiş inanç, bebeklik dönemi boyunca meydana gelen ayrılıklardan kaynaklanan kaygıyı dengelemek ya da ortadan kaldırmak için bizi aktif hale getirir ve bebek bakımının, duygusal değişimin ve karşılıklı ilişkinin temel ritüellerini biçimlendirir. Çocuk büyüdükçe bu ilişki de yaşamın sonraki dönemlerinde inanç gelişiminin temellini oluşturur (Neukrug, 2012, s. 310). Ancak sonraki inancımızın seyrini belirlememesine rağmen bu gelişmemiş inancın, inancın üzerine inşa edileceği temelde ya da sonraki inanç dönemlerinde yeniden inşa edilmesi gerekir.

Çocuk ve ebeveyni ya da bakıcısı arasındaki bağ, çocuğun gelecekteki ilişkileri açısından önemli sonuçları olan bir süreçtir. Bu bağ, doğumda başlayan ve daha sonra aylarca beslenen ve devam eden, bireysel yetişkin ve çocuk birlikteliğine özel ve fiziksel yakınlığı hem uyarıcı hem de onun tarafından uyarılan duygusal bir birlikteliği ifade eder. İlk bakıcısına başarılı bir şekilde bağlandıktan sonra çocuk duygusal olarak bağlanma yeteneğini diğer insanlarla iletişim kurmak adına genelleşirebilir. İlk yıl çocuğun diğer ilişkilerde sağlıklı bağlar kurma yeteneğini şekillendirme konusunda çok önemlidir. Erkek ya da kız birçok bebekte yetersiz bakım, istismar ve ihmal bu çok önemli süreci olumsuz etkiler. Bu ilk aşamada, dil öncesi güven eğilimi kişinin ebeveynleri ve diğer bakıcılarıyla ilişkilerinin birlikteliğiyle oluşur. Bu güven duygusu, kaygıyı ve bebeklik döneminde meydana gelen güvensizliği engeller (Fowler & Dell, 2006, s. 37). Aşama I'e geçiş, konuşma ve oyunlarda sembollerin kullanılmaya başlamasının sonucunda düşünce ve dilin yaklaşması ile başlar (Fowler, 1995, s. 121).

b. Aşama I: Sezgisel-Yansıtıcı İnanç (4-6)

Fowler'in teorisinde birinci aşama olan sezgisel-yansıtıcı inanç, dört ile altı veya yedi yaşları arasındaki çocukların özelliğidir. Dilin öğrenilmesi ve okul öncesi çocuğun zengin hayal dünyası ile karakterize edilen bu aşama aslında kişinin kendisini ilk kez fark ettiği aşamadır (Parker, 2006, s. 339). Piaget'in işlem öncesi aşamasına dayanarak Fowler, bu aşamadaki çocukların genellikle hikayelere, duygulara ve betimlemelere ilgi duyduğunu ifade eder. Bu dönemde çocukların dünyası mantık üzerine kurulu değildir, aksine sembollere dayalı bir gizemdir ve yetişkinlerin inançlarından büyük ölçüde etkilenir (Fowler, 1995, s. 133). Semboller ve hikayeler, tamamen ezberlenir. Bu aşamada inanca, mantıksal düşünce tarafından kuşatılmamış hayal gücü hakimdir (Gottlieb, 2012, s. 276). Bu dönemde hikayeler, semboller tarafından uyarılan ancak henüz mantıklı düşünme tarafından kontrol edilmeye başlanmayan hayal gücü, kalıcı inanç imgeleri oluşturmak için algı ve duygularla birleşir. Bu imgeler bireyin yaşamını çevreleyen hem koruyucu hem de korkutucu güçleri temsil eder. "Tanrı", Süpermen veya Santa Claus'tan farklı, güçlü bir hayali varlıktır (Parker, 2006, s. 339).

Bu aşama yaşamın ikinci yılındaki ahlaki duyguların ve standartların farkına varma ile uyumludur. Ayrıca o, tabuların ve kutsalın ve otonominin dengelenme mücadelesinin farkındalığı ile de uyumludur. Bu dönemde Tanrı sembolleri, bilinçli bir form kazanır. Bu dönemde çocuk, Tanrıyı, iyiliği ya da iradeyi anlayabilmek için yaşamın ilk yıllarında duygusal açıdan bağlı olduğu ebeveynleri ya da çevresindeki diğer yetişkinler hakkındaki tecrübelerini kullanır (Fowler, 1991b).

Çocuklar yaklaşık iki yaşında dil yeteneklerini geliştirmeye başlarlar. Onlar, etrafta özgür ve araştırmacı bir şekilde hareket edebilirler ve kendileri hakkında sorular sorabilirler. Onların yaşamları, bir fantezi, öyküler, tecrübeler ve betimleme dünyasıdır. Bu aşama boyunca kendileri tecrübenin

merkezindedir. Çocukların tecrübe ettikleri şeyleri öğrenmesi ve düzenlemesinde içsel yapılar mevcut değildir. Bu aşamadaki yaşam, organize edilmemiş imgelerin bir resmidir. Bu imgeler, günlük yaşamın gerçek olaylarını ve çocukların hayal ürünü fantezi yaşamlarını içerir. Bu dönemde çocuklar, ebeveynlerine ve diğer yetişkin figürlere tamamen bağımlıdır. Bu aşamada otorite, fiziksel ölçü ya da üniforma gibi harici sembollerin gücüne dayandırılır. Bu aşamada çocuklar, öyküler ve başkalarının davranışlarından etkilenir. Fowler, bu aşamanın gücünün, hayal gücünün gelişmeye başlamasının, güçlü imajlar ve öykülerdeki sezgisel anlayış ve duygulara sahip olma kabiliyetinin altında yattığını iddia eder (Fowler, 1995, s. 122-134).

Bu aşamada çocuklar, tamamen uysal olurlar ve etraflarındaki kişileri taklit ederler. Bu aşama, inanç gelişimi için bir fırsat sunar. Ancak bu fırsat, aynı zamanda eğer çocuk korku veren bir ortamda bulunuyorsa çocuğun inancı geliştirme kabiliyetini kısıtlayabilir (Fowler, 1995, s. 134; Neukrug, 2012, s. 310).

Bir sonraki aşamaya geçişi hızlandıran en önemli faktör, somut işlemler düşüncesinin ortaya çıkışıdır. Söz konusu geçişin merkezinde çocuğun nesnelere mahiyetini bilme isteği ve gerçek olanla gerçek gibi görünen şeyler arasındaki ayrımların kökenini netleştirme arzusu yer alır (Fowler, 1995, s. 134).

c. Aşama II: Öyküsel-Lafzî İnanç (6-8)

Fowler ve Dell, Melvin Levine'nin 6-8 yaşları arasındaki orta çocukluk dönemi için 12 'gelişimsel amaç' belirlediğini naklederler. Bunlar: 1. öz saygıyı korumak, 2. öncelikle akranları tarafından, sosyal kabul görmek, 3. bireyselliği uyumla bağdaştırmak, 4. rol modelleri belirlemek ve onları izlemek, 5. değerleri sorgulamak, 6. aile içinde başarılı hissetmek, 7. özgürlüğü ve otonominin sınırlarını araştırmak, 8. bilgi ve yetenek açısından gelişmek, 9. bedeniyle barışık olmak, 10. korkularla başa çıkmak, 11. dikkat çekme, maddi istekler, yeme vb. dürtüleri de içeren istek ve güdülerini sınırlandırmak ve kontrol etmek, 12. 'kendini bilmek' ya da öz bilinç durumunu geliştirmek. (Fowler & Dell, 2006, s. 38)

Piaget'in somut-işlem olarak isimlendirdiği dönemine girdikten sonra bu aşamadaki çocuklar, özellikle inancın lafzî yorumları açısından çevresindekilerden kolaylıkla etkilenir. Bireyin geleneklerindeki semboller, hikayeler ve inançlar, tek boyutlu ve lafzî olarak değerlendirilir. Onlar, oldukları şeylerdir. Çocuklar, mantıklıdır, nedenselliğe inanırlar ve ebeveynleri gibi otoritelerin inandığı gerçeklere güvenirlere. Bu nedenle özellikle çocuğun çevresindekiler, onun anlamlandırma sisteminin gelişiminde önemli rol oynarlar.

Bu dönemde somut işlemsel düşünme yani mantıklı düşünme kabiliyetinin gelişmesi dünyayı nedensel, sayısal ve yer ve zamana dayalı

olarak kategorilere ayırarak düzenleme konusunda çocuğa yardım etmek için ortaya çıkar. Bu dönemde çocuk, gerçeği hayalden ayırabilir. Başkalarının dünya görüşlerini fark etmeye ve hayatı ve hem hikaye hem de öykülerdeki manayı anlamaya başlayabilir.

Bu ikinci aşamaya geçişte çocuk, ister istemez 'somut operasyonel düşünme'nin bilişsel gelişim dönemine geçecektir. Bundan dolayı çocuk, uzayın, zamanın ve nedenselliğin durağan kategorilerini resmedebilir. Bu aşamadaki çocuk için dünya, çizgisel, düzenli ve tahmin edilebilirdir. Çocuklar bu aşamada, mantıksal olarak daha iyi düşünebilirler. Onlar, kendilerinin dışındaki birisinin perspektifini alabilirler; bunun anlamı, onlar dürüstlük konusunda net bir his geliştirebilmesidir. "Bu aşamadaki inanç, öykülere, kurallara ve ailenin anlamının tamamının ifade edilmeden anlaşılabilir değerlerine güvenin konusu olur" (Fowler, 2000, s. 55).

Bu aşamadaki çocuğun dünyasının sınırları genişlemiştir. Ailenin ilk etkisi, öğretmenlerin, okulun, televizyonun, filmlerin ve okuduğu kitapların etkileriyle birleşmiştir. Bu genişleme, çocuğa etki eden faktörlerin çeşitliliğinden dolayıdır. Çocuk burada "bizim gibi olanlar" düşüncesiyle çevresindekilerle normal olarak güçlü ilişkiler kurar, "farklı" olanlara ise eleştirel gözle bakar (Fowler & Keen, 1985, s. 50). Bu aşama boyunca çocuk "öyküleri onaylamaya" başlar ve kendi toplumuna ait sembollere inanır. Semboller, tek boyutlu ve lafzî olarak değerlendirilir. Hikaye ve öykü tarafından güçlü bir şekilde etkilenmesine rağmen bu aşamadaki çocuklar, geri çekilemezler ve olaylara tarafsız bir gözlemcinin pozisyonundan bakamazlar.

Öyküsel-Lafzî aşamada, çocuk, ergen ya da yetişkin, içselleştirme sürecini henüz başaramamıştır. Yani 10 yaşındakiler henüz güvenilir biçimde kendi hislerine sahip değillerdir. Benzer şekilde, Tanrıyı da özellikle kişisel terimlerle anlayamazlar ya da tanrıya son derece ayırıştırılmış içsel duygular ve kişilerarası hassasiyetler atfedemezler. Bu yüzden nesnelere düzeninin daha geniş bir anlamda anlaşılması adına, bu aşama temel doğruluk ve etik mütakabiliyet çizgilerinin yanı sıra Tanrının hükmü ve kontrolü altındaki evrenin kozmik örüntüsü olan nihai ortamı oluşturur. Tanrı, bir hükümdar ya da ata olarak genellikle tutarlı ve şefkatli bir model üzerine kurgulanır. Bu dönemde, iyiliğin ödüllendirildiği, kötülüğün ise cezalandırıldığı kozmik bir doğruluk algısının işe yaradığı görülür (Fowler & Dell, 2006, s. 38).

d. Aşama III: Yapay-Geleneksel İnanç (12-13):

Çocuk ergenliğe girdiğinde Piaget'in soyut işlemler dönemine de girer ve giderek daha karmaşık ve soyut dünya görüşüne sahip olmaya başlar. Bu aşamada birey, başkaları ile etkileşimini kusurlu bulabilir ve değer sisteminin gelişimi için önemli olan şeyi fark edebilir. Sonuçta bu aşamadaki birey, kendi sosyal atmosferindeki bazı bakış açılarını kendine özgü bir

anlamlandırma sistemi içerisinde sentezler. Ancak birey kendi sosyal atmosferine sıkı bir şekilde bağlı olduğu için bu anlamlandırma sistemi, yeteri kadar gelişmemiştir. Çünkü bu sistem, sadece mevcut sistem içerisindeki değerleri yansıtır. Bu nedenle bireyin inancı, kendine yakın olanlar temelinde kendine özgüdür.

Formel işlemsel düşünmenin ortaya çıkışı, bireyin dünyayı anlamlandırabilmesi için soyut düşünce ve kavramlara güvenmenin yolunu açar. Kişi bu aşamada geçmiş tecrübelerini hatalı bulabilir ve onlara anlam ve doku kazandıracak yeni anlamlar arayabilir. Aynı zamanda bireyin kişisel geleceği ile ilgili kaygılar ve bireyin kişisel ilişkileri önemli olmaya başlar. Yeni bilişsel kabiliyetler, karşılıklı olarak bireyler arası bakış açısı kazanmayı mümkün hale getirir (Fowler, 1991b). Bu aşamada değerleri anlamlandırma ve onlara bağlanma süreci kişiye, önceki aşamalarda mümkün olmayan daha kişilerarası bir boyut kazandırır. Öz-kimlik ve inanç, değerli başka şeylere yakından ilişkilidir ve derinden hissedilen düşünce incelenmemiştir. “Tanrı”, iyi bir arkadaşlığın kişilerarası özelliklerine benzer (Parker, 2006, s. 339).

Fowler ‘Yapay’ terimi ile bu düzeyde bireyin birleştirilmiş bir kimlik içerisindeki yaşamının ayrı öğelerini birlikte çizmeye çalışabileceğini ifade eder. ‘Geleneksel’ terimi ile de bir grup önemli kişiden kaynaklanan ve çoğunlukla sınanmadan kabul edilen, onların sahip olduğu değerleri ve inançları gösterir (Fowler, 1995, s. 173).

Bu aşama, genellikle ergenlerin özelliğidir fakat pek çok yetişkinin saplanıp kaldığı bir yer haline gelir. Bu aşamada inanç, değer verilen kişilerin yargıları ve beklentilerine göre düzenlendiği için uyumlu bir yapı arz eder. Bu aşamada bireyler, belirli bir inanç ve değer sistemine zimnen bağlanmakla birlikte bu sistemin diğer pek çok sistemden yalnızca biri olduğunun farkında değildir (Gottlieb, 2012, s. 276).

Ancak yine de bu düzeydeki bir kişi derin inançlara sahip olsa da henüz bu inançlar genellikle ciddi bir şekilde sınanmış değildir. Fowler’a göre üçüncü aşamadaki bireyler, inançlar ve değerlerin tutarlı bir şekilde bir araya gelmesiyle vücut bulan bir ideolojiye sahiptir. Fakat o henüz bunları incelemek için somutlaştırmamıştır ve bir anlamda onlara sahip olduğundan habersizdir (Fowler, 1995, s. 173).

Bu aşamada bir birey çok farklı rollere girebilir. Bunların hepsinde farklı bakış açıları, inançlar, ideolojiler ve işletim yolları vardır. Bu durum, bu rollerin her birinin birey hakkındaki farklı beklentilerde bulunabileceği gerçeği ile örtüşmektedir. Çünkü özkimlik başkalarının tahminlerine ve yargılarına ayrılmaz bir biçimde bağlanmıştır. Fowler, kendi farklı rolleri içerisinde onların üzerindeki beklentilerin ya da yargıların uyumsuzluğu ile başa çıkmakta bireylerin bir ya da iki strateji kullanabileceğini ileri sürer. Bunların ilkinin o, “yoğun düşünme” olarak isimlendirir. Bu strateji altında birey, bir grup içerisindeyken onların beklentilerine başka bir grup

içerisindeyken de onların beklentilerine uygun olarak davranır. Bu uyumsuzlukla başa çıkmada kullanılan diğer strateji ise bir kişisel “otoritelerin hiyerarşisi” oluşturmaktır. Onunla bir grubun beklentileri ve otoritesi öncelikli olarak görülür ve diğerleri bunun gerisinde bırakılır. Bu aşamadaki insanlar genellikle kendi kiliselerine kuvvetli bir bağlılık hissine sahip olan işçiler ve hizmetçilerdir. Onlar, genellikle inanca analitik yaklaşım sergileyemezler. Fowler bu aşamadaki insanları “Tanrıyla ve çevrelerindeki önemli kişilerle bir ilişki arayan ve bu ilişkiyi devam ettirebilmek için önemli kişilerin kendileri hakkındaki beklentilerine uyararak yaşamaları gerektiğini hisseden” kişiler olarak tanımlar (Fowler, 1987, s. 87).

Bu dönemde bireyin kendindeki ve nesnel ilişkiler örüntülerindeki noksanlar giderilip iyileştirilmezse, bunlar ergenlikteki kimlik ve ideoloji oluşturma görevlerinde bilişsel yeteneklerin kullanımını engelleyebilir. Ergenlerin ve yetişkinlerin duygusal ve bilişsel fonksiyonları arasında direkt olarak erken çocukluktan gelen bu tarz çözülmemiş meseleler ve ilişkilere atfedilebilecek bölünmelere sık sık rastlarız. Bazen yapıcı bir narsist olarak Tanrı potansiyeli bir kenara konmalıdır çünkü Tanrı sadece ilk baştaki ve en göze çarpan nesnel ilişkilerimizdeki tecrübelerimizden meydana gelen utanç verici ve narsist niteliklerle duygusal olarak doldurulabilir.

Yapay-geleneksel inancın tek kesin sınırı üçüncü şahıs perspektifinden bakmanın eksikliğidir-kendini ve diğerini aynı çerçevede tutacak bir perspektif oluşturacak ve işletecek, kişiler arası ilişkiler söz konusu olduğunda gelişen bir tarafsızlığa temel sağlayacak bir gücün eksikliği. Bu demek oluyor ki, yapay-geleneksel karakter, bireyin kimliği ve diğerleri için taşıdığı manayla ilgili doğrulama ve açıklık konularında önemli şahıslara bağımlı olmasıyla, henüz kendilerinin dışında bir bakış açısından kendi-diğerleri arasındaki ilişkileri görüp değerlendirebileceği bir üçüncü şahıs perspektifine sahip değildir. Yapay-geleneksel dönemde genç birey ya da yetişkin ‘Onların istibdadında’ yani nüfuzlu, önemli şahısların tepkileri ve değerlendirmelerinde- kapana kısılmış kalabilir (Fowler & Dell, 2006, s. 40).

e. Aşama IV: Bireysel-Tefekkürî İnanç (18-19):

Bireysel-yansıtıcı inanç şeklinde adlandırılan dördüncü aşama çift gelişmeyle kendini gösterir. Bireyler, kendi kimlikleri ve genel görünüşleri üzerinde artan bir oranda eleştirel olarak düşünebildikleri için başkalarının yorumları, yargıları ve anlamlarından bağımsız olan kendilerine ilişkin kavramları ve kendi sınırlarının bilincine vardırıran açık anlam sistemlerini oluşturmaya başlarlar. Özellikle dördüncü aşama sembollerin, hikayelerin ve mitlerin kavramsal anlamlara dönüştüğü bir mitolojiden arınma aşamasıdır (Gottlieb, 2012, s. 276).

İnancın bu aşaması, bireyin inancı ve onun benlik üzerindeki etkisi konusunda kasıtlı yansıtma ile karakterize edilir. Bireyin kendi inancı ya da anlamlandırma şekli hakkındaki bu güçlü, kritik yansıtması, tutarsızlıkların

ve paradoksların ortadan kalkmasına bağlıdır. Ayrıca bu güçlü ve kritik yansıtma bireyi önceki değerli inanç gruplarına yabancılaşmış biri haline de getirebilir. Tanrı, gerçeklik, adalet, aşk vb. şeyler hakkındaki prensiplerin bizzat kendisidir (Parker, 2006, s. 339).

Bu aşamaya ulaşan bireyler artık kendi inanç gelişimlerinin sorumluluğunu alma kabiliyetine sahiptirler. Bu duruma, bireyin sadece bu aşamadaki sosyal atmosferine temel oluşturan değerlerden vazgeçebilme kabiliyeti ve içgözlem ve tefekkür vasıtasıyla yeni bir anlamlandırma sistemi geliştirebilme kabiliyeti somut örnek teşkil eder. Bu aşamadaki birey, inancın farklı türleri olduğunu fark eder ve güçlü ve zinde bir şekilde yeni bir ideolojiye doğru ilerleyebilir.

Bir yandan kişi, bireysel-tefekkürü aşamaya girerken diğer taraftan da yaşamındaki bu noktaya kadar biçimlendirdiği değerleri ve inançları sorgulamalı, incelemelidir. Bu gerçekleştiğinde artık inançlar, net olmayan (incelenmemiş) bağlılıklardan ziyade kesin (şuurlu olarak seçilen) bağlılıklara dönüşür. Bireyler, ergen oluncaya kadar yaşamının dramasında oynayacağı çok sayıda karaktere sahip olur. Bireysel aşamanın görevi, “yönetici egoyu” meydana getirmektir. Bu bireyin yaşamının sorumluluğunu yeni bir şekilde üstlenmesi, yansıtıcı otonominin ve sorumluluğun yeni bir niteliğini istemek anlamına gelir (Fowler, 1991a).

Üçüncü aşamadan dördüncü aşamaya geçiş genellikle ertelenmiş, kolay anlaşılamayan, tamamen dengesizleşebilen ve bir kişi için kolayca yönlendirilemeyen bir süreçtir. Bireysel-Yansıtıcı aşamaya geçmeye, “kişilerin inanç ve kimliklerini oluşturan öğeler hakkında nesnel, ölçülebilir ve kritik seçimler yapmalarını gerektiren bir çeşit tecrübe sebep olur” (Fowler, 2000, s. 62).

Yapay-Geleneksel aşamadan Bireysel-Yansıtıcı aşamaya geçiş sırasında iki anahtar süreç meydana gelir:

1. Kişiliğin temelinde ve yöneliminde bir değişim olmalıdır. Bir benlik tanımından kişinin ilişkilerine, rollerine ve onlara uygun olan beklentiler ağına ulaşılır. “Yönetici ego”nun ortaya çıkması gerekir. Benliğin ayrımı kişinin takındığı maskelerin (personae) ve taşıdığı rollerin ötesindedir. Bir nesnelleştirme ve sistemli bir birlik halinde alınan kişinin inançları, değerleri ve bağlılıkları eleştirel bir seçime tabi tutulmalıdır. (Fowler, 2000, s. 62).
2. İkincisi, bu geçiş yetişkin yaşamında meydana gelir. Geçiş, bireyin otuzlu ya da kırklı yaşlarına kadar geciktirildiğinde “bütün biçimlendirilmiş roller ve ilişkiler ağına tamamen dağılabilir.” Yani hayatın diğer bütün yönlerini de etkileyebilir. Bazen insanlar, yukarıda anlattığımız iki değişimden sadece biri ile meşgul olurlar (Fowler, 2000, s. 62).

Dördüncü aşamada birey, önceki önemli kişi ve önemli grupların kendisini kuşatan etkisinden kurtulmaya başlar. Bu aşamadaki insanlar kendilerini ve başkalarını sahip oldukları “güvenilirlik, benzerlik ve tutarlılığa” karşı daha sorumlu tutma eğilimindedirler (Fowler & Keen, 1985, s. 70). Kendi inançlarının, eylemlerinin ve kararlarının sorumluluğunu almak bu aşamadaki insanlar için önemlidir. Onlar, kalabalığı takip etmezler. Kendi kararlarını vermek onlar için çok daha önemlidir.

İki önemli gösterge bireysel-mütefekkir inanca işaret eder. İlk olarak birey, değerler, inançlar ve bir önceki aşama olan yapay-geleneksel aşamayı oluşturmanın bir parçası olarak kabul ettiği taahhütler üzerine eleştirel bir şekilde düşünme yeteneğini geliştirmiş olmalıdır. Bu derinlerde tutulan inançların revizyonu açısından sancılı bir süreç olabilir. İkincisi, kişi diğer bireylerle, kurumlarla ve bireyin o zamana kadar ayakta durmasının kanıtı olan dünya görüşüyle bağlantılı bağımsız yargı yeteneği taşıyan bir öz kimlik ve öz-değer geliştirme adına mücadele etmesi gerekir. Bu dönemin temsili soruları: birisinin kızı, oğlu ya da eşi olarak tanımlanmadığımda kimim? Eğitim, iş ve profesyonel kimliğimden ayrı olarak kimim? Arkadaş çevrem ve aile topluluğunun da üzerinde kimim? Bireysel-mütefekkir duruşu oluşturmada, kalıtımla geçmiş ya da tanıdık semboller, itikatlar, inançlar, gelenekler ve dini göstergeler dikkatlice gözden geçirilir ve diğer inanç ve geleneklere ait olanlar ne sunmak zorunda kalacaklarıyla alakalı değerlendirilebilir. Bu değerlendirme laik değerler sistemi, dünya görüşleri ve onları destekleyen çevrelere de uygulanabilir. Sonunda, tanıdık ya da geleneksel inançlar ve pratikler reddedilip terk edilmeyebilir, fakat duruyorlarsa, farkındalık, açıklık ve kasti seçimle duruyor olurlar (Fowler & Dell, 2006, s. 41).

Bireysel-Yansıtıcı aşamada, ilişkiler, kişisel bağımsız kimlik ve başkalarının bağımsız kimliğine saygı duyma düşüncesi üzerine kurulur. Fowler, bu düzeyde “kişilerin grup(lar)a ahlakî sorumluluğun daha geniş olduğunu hesaplayarak bir kimlik ve çevre kazanma amacıyla katıldığını” söyler. En azından bu, farklı grup ilgilerinin göreliliğinin ve çeşitliliğinin resmen kabulüdür ve sınıflar, etnik ya da radikal gruplar, ulusal topluluklar, dini cemaatler vb. diğer grupların bakış açılarını ve iddialarını öğrenme zorunluluğunun da zımnen kabulüdür (Fowler & Keen, 1985, s. 72).

Bireysel-Yansıtıcı inanç aşamasında semboller, mitler ve ibadetler eğer kullanışlı kavramlara dönüştürülebilirlerse anlamlı bulunurlar. Bu kavramların kullanışlılığı, onların, bireylere kişisel anlam ve inançlarının, eylemlerinin, durum ve kararlarının ‘manasını’ kazanmak için yardım etmeleriyle sınırlıdır. İbadetler, semboller ve mitler altında yatan mananın fark edilmesinden dolayı kullanışlıdır. Onlar, gerçeğin örnekleri olarak kabul edilebilirler.

Bu aşamanın tehlikesi ise, diğer aşamalarla birlikte, aşamanın gücünün aşırı önemsenmesidir. Dördüncü aşamadaki insanlar, kendilerini

normal olarak kendilerine güvenen, kendilerini güdüleyen, kendilerini yöneten ve kendilerini onaran üniteler olarak görürler. Bu sadece, aşamanın gücünü belirleyen topluluk ve ilişkiler gereksinimine karşı olarak kişiliğin konumunun aşırı potansiyelde olmasıdır. Fowler'e göre bu durumda olanlar, kendilerini büyük görme hissine kapılabilirler. Bu aşırı kendini beğenme durumunda ise kendilerine verilen ayrıcalıklarını ve daha sonra kendilerini, ilişkilerini ve her ikisi üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olan ahlaki bocalamayı yaşayabilirler. Kişiliğin bağımsızlığı, bir sönüşe, aşırı eleştirel bir davranışa ve kendi hakkında bir umutsuzluğa götürebilir (Fowler, 1987, s. 91-92).

Bu aşamadaki insanlar, bağımlı olmaları gereken bir liderlik yapısıyla kolay bir şekilde uyuşamazlar. Onlar, özel eğitilmiş liderler, kutsanma ayinleri vb. tarafından çok az etkilenirler. Onlar, kendi kişisel durumlarını onaylayan ve onlara saygı duyan, grubun aldığı kararlara katılmalarını sağlayan bir liderlik yapısı isterler. Onlar, grup içinde anlaşmazlık olsa bile eleştirme ve tartışma konusunda daha rahattırlar. Önceki aşamalarda potansiyel olarak korkutucu görülen çatışma ve anlaşmazlık, şimdi daha olumlu şekilde görülür hatta bazen zevk bile verebilir.

f. Aşama V: Paradoksal-Birleştirici İnanç (30'dan 32 yaşına kadar):

İnancın bu göreceli tecrübesi, birey kendi inançlarını reddetmeden, farklı inançlara mensup kişilere saygı gösterdiğinde ve onların inançlarının da doğru olabileceğini kabul ettiğinde meydana gelir. Bu, bireyin kendi inanç geleneği ile ilgili sembol ve metaforların anlamını yeniden keşfetmesidir. Bu aşamada diğer bakış açılarına karşı bir açıklık, kendi dünya görüşüne bir bağlılık ve bilinen ya da bilinmeyen her şeye ilişkin olarak bir tevazu hissi vardır. Bu aşama, "göreceliliğe bağlılığa" karşı güçlü bir eğilime sahiptir.

Bu aşama, sembolik gücün kavramsal anlamlarla birleştirildiği "ikinci bir saflık" aşamasıdır. Bu aşamaya orta yaşlardan önce nadiren ulaşılır ve bu dönem, paradokslara açıklıkla ve bir grubun en güçlü sembollerini, mitlerini ve ritüellerini aynı zamanda bunların göreceli ve kısmi olduğunun da farkına vararak takdir etme ve onlara katılma kapasitesiyle karakterize edilir (Gottlieb, 2012, s. 276). Bu dönemde sosyal kapsamın sınırlarını genişletme arzusu ile birlikte inancın görünen paradokslarını bir araya getirme biçimini arzulamak ortaya çıkabilir. Kişi zıtlıkları saf bir şekilde ya da eleştirmeden kabul etmese bile, Tanrının gizem ve paradoks içerdiği görülür (Parker, 2006, s. 339).

Birleştirici inanç aşaması, tüm doğrulara birçok perspektiften yaklaşılabileceğini ve inancın bu çoklu perspektifler arasındaki gerilimi dengelemesi ve sabit tutması gerektiğini kabul eden yetişkin bir kişinin karakteristiğidir. Bu aşama paradokslardan yola çıkar. Ayrıca bireyin yaşamındaki kutupların ve zıtlıkların kucaklanmasını ve birleştirilmesini gerektirir. Bu aşamada hem bireyin kendi geleneğinde hem de diğer kültürlerde bulunan sembol ve hikaye, metafor ve mitin yeni bir yaklaşımla

değerlendirildiği görülür. Geleneklerine eleştirel bir gözle bakarak ve onların anlamlarını kavramsal anlayışlara dönüştürerek birey, sembollerin aracılık ettiği gerçeklikle kurulacak daha derin ilişkiye duyulan açlığı tecrübe eder. Bu aşamada bireyin kutsal metinlerin anlamlarını bireyin kendinin yorumlamasından ve biçimlendirmesinden ziyade kutsal kitapta anlatılan hikayelerin bireyi kendi içine çekmesine ve bireyin yaşantısını düzelterek ve dönüştürerek yorumlamasına izin vermesi önemli bir hale gelir (Fowler, 1991b).

Birleştirici aşamadaki bireyler, diğer kültürel ve dini geleneklerin gerçeklerine ilkeli bir ilgi ve açıklık gösterirler ve bu farklı kişilerle diyalog kurmanın kendi gelenek ve inançlarına derin anlamlar ve yeni kavrayışlar getireceğine inanırlar. Bu aşamada ele alınan diğer paradokslar bireyin hem yaşlı hem de genç, aynı zamanda erkeksi ve kadınsı özelliklere sahip olması, bilinçli ve bilinçsiz, kasti olarak yapıcı ve iyi maksatta olurken aynı zamanda hayatın bazı yönlerinde ve toplum üyeliğinde kasıtsız olarak yıkıcı olması gibi gerçeklikleri içerir. Birey tek ve bireyselleşmiştir, fakat hem arkadaşları hem de yabancılarla dayanışık bir yardımlaşmaya bağımlı olduğunun da yüksek farkındalığına sahiptir. Bu, Tanrı, diğerleri ve kendisiyle bağlar kurmak adına yeni yollar arayışına neden olur (Fowler & Dell, 2006, s. 41)

Fowler, birçok yetişkinin asla beşinci aşamaya ulaşamayacağını iddia eder.

g. Aşama VI: Evrenselleştirici İnanç (38 ya da 40 ve üzeri):

İnancın inanç geleneğine ve aşamasına bakılmaksızın başkalarını onaylamayı gerektiren bu evrenselleştirici aşamasına az sayıda kişi ulaşır. Fowler bu durumu *benlikten uzaklaşma* (Fowler, 2000, s. 55) ya da başkalarının düşüncelerini tamamen doğru anlama ve dünyayı onların gözünden görme kabiliyeti olarak isimlendirir. Bu aşamadaki birey, inancı, belirli ideolojik inançların ötesinde evrensel olarak tecrübe eder. Bu nedenle de başkalarını kucaklama yeteneğine sahip olur. Bu aşamadaki birey, tamamen farklı geleneklere ait inançları birleştirebilir ve onları, kendine özgü bir inanç tecrübesi içerisinde sentezleyebilir (Neukrug, 2012, s. 310-312). Bu kişi bütün düşüncelere karşı anlayışlı ve merhametlidir:

Yakın akrabalarla kurulan ilk ilişkilerden başlayarak biz, farkındalık dairemizi aşamalı olarak genişletir ve daha uzak akrabalarımıza ve arkadaşlarımıza, bizimle aynı politik ya da dini düşünceleri paylaşan kişilere ve son olarak da kuşatıcı bir hisle insanlara ve canlılara dikkat ederiz... Bu da dünyayı kişilerin, sınıfların, ulusların tecrübeleri ve gözleri aracılığıyla ve bireyin sahip olduğundan tamamen farklı inançlar vasıtasıyla “bilmek” anlamına gelir (Fowler, 2000, s. 55).

İnanç evrenselleşmesi sürecinde iki önemli (anahtar) geçiş meydana gelir. Öncelikle “kendinden pay biçme” vardır. Burada benlik, merkezden ya da bireysel yaşamın odak noktasından hareket eder. Burada birey dünyayı

kişilerin kendi tecrübelerindeki, sınıflarındaki, uluslarındaki ve birbirlerinden tamamen farklı bir şekildeki inançlarındaki diğer gözler aracılığı ile öğrenebilir.

İkinci süreç, onların diğerlerinden aldıkları değerlendirilmenin hissi ve bir bireyin değerlerinin olduğu şeylerdeki, bir harekettir. “İnsanların inanç aşamaları arasında hareket ettiği gibi, grupların ve değerleri kendi ilgilerinin bir konusu olan bireylerin başarılı bir genişlemesi gerçekleşmiştir. “Bu süreç, inanç evrenselleşmesindeki tamamlamanın bir türüne uzanır. Bu aşamada olan bir birey, bu kadar geniş bir alana değer biçme konusunda başkalarının da bakış açılarını dikkate alır ve o, yaratıcının değerlendirmesine iştirak eder ve diğer varlıklara değer biçer –ve savunmasız, koruyucu ve kaygılı yaratığın bakış açısından ziyade yaratılanlar için yaratıcının sevgisiyle daha yakından tanımlanan bir bakış açısından olur” (Fowler, 2000, s. 69).

Evrenselleştici aşamadaki bireyler, paradox ve kutupların ötesinde varoluşun gücü ve Tanrıyla birlik oluştururlar. Bu kişiler, kendilerini ayrılığın, baskının ve şiddetin ortadan kaldırılmasına ve sevgi ve adaletin hakim ulusuna ve Tanrının hakim krallığının gerçekliğine etkili ve nedensel olmayan tepkinin verildiği yaşantıya adanmışlardır (Fowler, 1991b).

Bu aşama, inanç gelişiminin “normatif son noktasıdır” (Fowler, 1995, s. 199). Bu aşama, beşinci aşamanın paradokslarının, nihai çevrenin bütün varlıkları içine alan bir yapı olarak algılanması ve evrensel kaygıların ahlaki ve zahidane bir hayat yaşamak suretiyle çözüme kavuşturulması ile karakterize edilir. Fowler, altı düzeyi de dengeli bir şekilde içeren evrenselleştirici aşamaya ulaşan insanlara örnek olarak Mahatma Gandhi, Dietrick Bonhoeffer, Martin Luther King, Abraham Joshua Heschel, Rahibe Theresa ve İsa gibi istisnai şahsiyetleri gösterir. Bunlardan her biri topluluk uğruna “benliğinden” vazgeçen insanlardır. Mevlana Celaleddin Rumi’nin de altıncı aşamada olduğu ifade edilmiştir. Antrim’e göre Fowler, altıncı aşamada olan kişilerin “etkileyici” kişiler olduğunu belirtmiştir; Rumi’nin etkisi de vefatının üzerinden sekiz yüz sene geçmiş olmasına rağmen hala hissedilmektedir (Antrim, 2010, s. 797). “Kuşatıcı ve bütünleşmiş bir insan topluluğu ruhunun var edici ve cisimleştiricileri” olarak bu insanlar, Fowler’a göre evrenselleştirici inancın bedenleşmiş timsalleridir (Fowler, 1995, s. 200; Gottlieb, 2012, s. 276).

İnanç gelişiminde bu son aşamaya kadar her bir aşamada ‘dikkate alınan insanlar’ çevresi giderek genişlemiştir, böylece birey inancı evrenselleştirme aşamasına ulaştığında ulus, sosyal sınıf, cinsiyet, yaş, ırk, politik ideoloji ve dini geleneği önemsemeyen yaratılış ve varlıkla bir bütün olarak ilgilenir. İnanç bu nihai aşamasında, karakter kendi limitlerinden bir temelsizliğe ve bireyin kutsal olanı anlamadaki katılımına çekilir. Bir zamanlar düşman olarak görülenlerin de Tanrının çocuğu olduğu ve koşulsuz sevgiyi hak ettikleri anlaşılabilir. Tanrının sevgisi ve adaletinden doğan bütün canlılara itibar etmenin göstergesi olarak aksi yöndeki sosyal

şartları değiştirmeye uğraşan aktivizm hareketine öncülük ederek her türlü kötülüğe şiddet göstermeden karşı çıkılır. Evrensel inancın bireyleri ortak noksanlar ve tutarsızlıklarla insanoğlu gibi yaşamaya devam ederken, bütün yaratılanların Tanrının iyiliğine işaret etmesi ve tüm insanlığın barış içinde birlik olması gerektiği konusundaki tutkularının gücüyle istisnadırlar. İnançlarını yaşamadaki cesaretleriyle, geri kalanımız için hem özgürleştirici hem de tehdit edicidirler. Nispeten çok az birey bu görüş ve inanç-bağlantılı hareket seviyesine ulaşır. Evrenselleştirme sürecini yaşayan ya da çoğu kişinin yaşadığı konusunda mutabık olduğu bu istisna figürler arasında Mohandas Gandhi, Rahibe Teresa, Aziz Dr. Martin Luther King Jr., ve belki de bazılarının iddia edeceği gibi eski Amerika başkanı Jimmy Carter, başpiskopos Desmond Tutu, ve idam cezası karşıtı aktivist Rahibe Helen Prejean vardır (Fowler & Dell, 2006, s. 41-42).

Fowler, inancın herhangi tek bir yapıya (ahlaki gelişim gibi) indirgenebileceğinin düşünülmemesi için bütün bu yapılar arasındaki interaktif tamamlayıcılığı tartışır. Bu yedi yapının yapısal bütünlüğü ya da sağlamlığı, Fowler'ın inancın çok yönlü doğasını ifade şeklidir ve inancın bilişsel, duygusal ve ilişkisel yönlerini doğrulamak için tasarlanmıştır. Aşama geçişi, meydana geldiğinde, bu yapısal yönlerin her birindeki daha büyük karmaşıklığa ve kapsamlılığa doğru hareket etmeyi gerektirir (Parker, 2006, s. 339).

Son olarak Fowler, evrensel adalet ve aşk gibi değerlere net ve sağlam bir şekilde bağlılıkları sürdürürken kapsamlılığı arayan "evrenselleştirici inanc"ın bir türüne doğru hareket edildiğini varsayar. Eleştiriler, bu aşamanın diğer aşamalardan daha fazla içerik-yönelimli ve daha az yapısal olarak görüldüğüne işaret eder (Parker, 2006, s. 339).

B. İnanç Gelişiminin Ölçülmesi

Fowler'ın doktora tezi, kendi inanç kavramı üzerinde Paul Tillich ve din bilgini Wilfred Cantwell Smith kadar etkili bir teolog olan H. Richard Niebuhr hakkındaydı. Fakat Fowler'ın insanların manevi hikayelerini dinleme tecrübeleri, deneysel olarak desteklenen bir gelişim teorisi oluşturmaya kalkışmasına sebep oldu (Fowler, 1992a, 2004). Önce Harvard daha sonra da Emory Üniversitesinde farklı insanlarla çalışarak Fowler, her biri üç saatte tamamlanan yarı yapısal "inanç gelişim mülakatları"nın birkaç yüz kopyadan oluşan bir veritabanını meydana getirdi. Heinz Streib, böyle mülakatlardan günümüzde çeşitli araştırmacılar tarafından yaklaşık olarak bin tane gerçekleştirildiğini ifade etmektedir (Astley, 2009, s. 231)

Görüşmelere katılan denekler, kendi ilişkileri, tecrübeleri, önemli bağlılıkları ve imanları hakkındaki sorulara cevap verirler; yaşamı anlamlı hale getirecek şeyleri ve önemli kararları nasıl aldıklarını tartışırlar ve dini görüşleri kadar yaşamın amacı ve ölümün anlamı hakkındaki düşüncelerini de ifade ederler. Mülakatın sonuçları, Fowler'ın inancın yapısı hakkındaki

önceden oluşturduğu kavramların ışığında ve diyalog süresince şekillenen gelişimsel hipotezler ışığında analiz edilmektedir (Astley, 2009, s. 232).

Onun aşama modeli, yaşam süresince bilişsel yolların nasıl geliştiğini tanımlamaya çalışır. Fowler'ın modelinin deneysel temelleri 4 ile 84 yaşları arasındaki 500'ün üzerinde Kuzey Amerikalı ile yapılan bireysel görüşmelerden elde edilmiştir. Bu görüşmeler, Goldman ve Elkind'inkilerden daha açık uçlıydı ve görüşmelerin amacı, katılımcıları "kendi yaşamları ve kutsal yolculuklarının... onların anlamlandırma süreçlerini nasıl biçimlendirdiği" hakkında daha derinlemesine konuşmaya ikna etmektir (Fowler, 1991, s. 33). Mülakatın ilk yarısında katılımcılardan, yaşamlarını etkileyen önemli tecrübe ve ilişkilere vurgu yaparak otobiyografilerini gözden geçirmeleri istenmekte; ikinci yarısında ise hem genel olarak hem de özellikle din ile ilişkilendirdikleri mevcut değer ve bağlılıkları hakkında kendilerine bazı sorular sorulmaktadır (Gottlieb, 2012, s. 275).

Sonuç

Fowler'ın inanç gelişimi konusundaki düşünceleri oldukça ciddi bir etki uyandırmış ve üzerinden otuz yıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen hala ilgi odağı olmaya devam etmektedir. Fowler'ın inanç kavramına yüklediği anlamların karmaşık olmasına ve teoriyi anlamamanın zor olmasına rağmen başta Streib, Dykstra ve Parks başta olmak üzere çok sayıda araştırmacı hala Fowler'ın teorisi üzerinde araştırmalarına devam etmektedir. Teorinin son yıllarda Fowler'ın yaklaşımının kültürlerüstü olduğu iddiasından dolayı karşılaştırmalı kültür araştırmalarında yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Ülkemizde de Ok tarafından İnanç Gelişim Teorisi ampirik bir araştırmaya tabi tutulmuştur.

Fowler'ın teorisinin özünü oluşturan inanç kavramına güven ve bağlılık kelimelerine yakın bir anlam yüklediği görülmektedir. Ayrıca Fowler, inancın evrensel ve insan doğasına uygun olduğuna inanmış ve onu insanın anlamlandırma süreci ile ilişkilendirmiştir. İnanç gelişimi de bu düşünceye paralel olarak bireyin hayatı boyunca kendi içinde bütünsel ve hiyerarşik bir gelişim süreci takip eden ve evrensel bir karakter taşıyan bir model olarak kurgulanmıştır.

Yapısal açıdan bakıldığında Fowler'ın, teorisini Kohlberg'in "*Ahlak Gelişim Kuramı*" ve Piaget'in "*Bilişsel Gelişim Teorisi*" üzerinde şekillendirdiği anlaşılmaktadır. Teori içerisindeki her bir aşama yedi görünüme sahiptir. Aşamalar ve her görünümle birlikte toplamda 42 basamaklı bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu yapı sarmal bir görünüme sahiptir. Bebeklik dönemini kapsayan temel inanç aşaması deneysel geçerliliğe uygun olmadığı için herhangi bir görünüme sahip değildir. Bu aşama da yapıya dahil edildiğinde

43 basamaklı bir model elde edilmektedir. Teorinin bu kadar çok basamağa sahip olması modelin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Uyandırdığı güçlü etkiye rağmen İnanç Gelişim Teorisine hem psikolojik hem de teolojik açılardan çeşitli eleştiriler de yöneltilmektedir. Bu eleştiriler, teorinin kültürel hassasiyeti, Fowler'ın inanç kavramına yüklediği anlamlar, aşamaların ve görünümlerin karmaşıklığı ve ölçme araçlarından kaynaklanan problemler üzerine odaklanmaktadır.

Fowler'ın inanç gelişimi teorisi ve bu olguyu ölçmek için geliştirdiği *İnanç Gelişim Mülakatı*, din psikolojisi açısından güçlü bir yaklaşım ve araç olmaya devam edecek gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- ANTRIM, L. (2010). Rumi, Celaladin. D. Leeming , K. Madden, & S. Marlan içinde, *Encyclopedia of Psychology and Religion* (Cilt 2, s. 795-797). New York: Sprenger Reference.
- ASTLEY, J. (2009). The Psychology of Faith Development. M. de Souza, L. Francis, J. O'Higgins-Norman, & D. Scott içinde, *International Handbooks of Religion and Education for Spirituality*. London, New York: Springer. doi:10.1007/978-1-4020-9018-9 13
- BROUGHTON, J. M. (1986). The Political Psychology of Faith Development Theory. C. Dykstra, & S. Parks içinde, *Faith Development and Fowler* (s. 90 – 114). Birmingham, ALABAMA: Religious Education Press.
- DYKSTRA, C. (1986). What Is Faith?: An Experimental in the Hypotetical Mode. C. Dykstra, & S. Parks içinde, *Faith Development and Fowler* (s. 45-64). Alabama: Religious Education Press.
- FOWLER, J. (1976). Stages in Faith: The Structural-Developmental Approach. T. Hennessy içinde, *Values and Moral Education* (s. 173-211). New York: Paulist Press.
- FOWLER, J. (1986). Faith and the Structuring of Meaning. C. Dykstra, & S. Parks içinde, *Faith Development and Fowler*. Birmingham, Alabama: Religious Education Press.
- FOWLER, J. (1987). *Faith Development and Pastoral Care*. Philadelphia: Fortress Press.
- FOWLER, J. (1990). Faith development research. R. J. Hunter içinde, *Dictionary of Pastoral Care and Counseling* (s. 399-401). Nashville: Abingdon Press.

- FOWLER, J. (1991). Stages in Faith Consciousness. *New Directions For Child Development*, 52(Summer), 27-45.
- FOWLER, J. (1991a). The Vocation Of Faith Developmental Theory. J. Fowler, K. Nipkow, & F. Schweitzer içinde, *Stages Of Faith And Religious Development: Implications For Church, Education, And Society* (s. 19-37). New York: Crossroad Publishing.
- FOWLER, J. (1991b). *Weaving the New Creation: Stages of Faith and The Public Church*. New York: Harper Collins.
- FOWLER, J. (1992). Faith, Liberation and Human Development. J. Astley, & L. Francis içinde, *Christian Perspectives on Faith Development: A Reader* (s. 3-14). Michigan: Eerdmans Publishing.
- FOWLER, J. (1995). *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and The Quest for Meaning*. New York: Harper & Row.
- FOWLER, J. (2000). *Becoming Adult, Becoming Christian: Adult Development And Christian Faith*. San Francisco: Jossey-Bass.
- FOWLER, J. (2001). Faith Development Theory and the Postmodern Challenges. *The International Journal For The Psychology Of Religion*, 11(3), 159-172.
- FOWLER, J. (2004). Faith Development At 30: Naming The Challenges of Faith in A New Millennium. *Religious Education*, 99(4), 405-421.
- FOWLER, J., & DELL, M. L. (2006). Stages of Faith From Infancy Through Adolescence: Reflections on Three Decades of Faith Development Theory. E. Roehlkepartain, P. E. King, L. Wagener, & P. Benson içinde, *The Handbook of Spiritual Development in Childhood and Adolescence* (s. 34-45). California: SAGE Publications.
- FOWLER, J., & KEEN, S. (1985). *Life Maps: Conversations on the Journey of Faith*. Texas: Waco Word Books.
- GOTTLIEB, E. (2012). Dini Düşüncenin Gelişimi. (C. Osmanoğlu, & M. Ulu, Çev.) *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(1), 269-289.
- HART, J., Limke, A., & BUDD, P. (2010). Attachment and Faith Development. *Journal of Psychology and Theology*, 38(2), 122-128.
- JARDINE, M. M., & VILJOEN, H. G. (1992). Fowler's theory of faith development: An evaluative discussion. *Religious Education*, 87(1), 74-85.

- NELSON, E. (1992). Does faith develop? An evaluation of Fowler's Position. J. Astley, & L. Francis içinde, *Christian Perspectives on Faith Development: A Reader* (s. 62-76). Michigan: Eerdmans Publishing.
- NEUKRUG, E. (2012). *The World of the Counselor: An Introduction to the Counseling Profession* (4. b.). Belmont: Brooks/Cole.
- OK, Ü. (2005). Bir Aktivite Sistemi Olarak "İnanç": İnanç Gelişimine Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5(4), 111-135.
- OK, Ü. (2006). Faith Development And Perception Of Diversity Among Muslims In Turkey: Construction And Initial Test Of A Measure For Religious Diversity In Islam. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(3), 221-247.
- OK, Ü. (2007). İnanç Psikolojisi: Hayatı Anlamlandırma Biçiminin Yaşam Boyu Gelişimi. Ankara: İlahiyat Yayınları.
- OK, Ü. (2012). Biyografik Anlatıya Dayalı İnanç Gelişimi Biçimleri ve Nicel Ölçümler. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 121-155.
- PARKER, S. (2006). Measuring Faith Development. *Journal of Psychology and Theology*, 34(4), 337-348.
- PARKER, S. (2010). Research in Fowler's Faith Development Theory: A Review Article. *Review Of Religious Research*, 51(3), 33-252.
- STREIB, H. (2001). Faith Development Theory Revisited: The Religious Styles Perspective. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 11(3), 143-158.
- STREIB, H. (2005). Faith Development Research Revisited: Accounting for Diversity in Structure, Content, and Narrativity Of Faith. *International Journal for the Psychology of Religion*, 15(2), 99-121.
- ULU, M. (2013). Dindarlığın Tanımı, Boyutları ve Ölçülmesi Üzerine Psikolojik Bir Araştırma -Erciyes Üniversitesi Öğrencileri Örneği- (Basılmamış Doktora Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ULU, M. (2013). James W. Fowler'e Göre İnanç ve İnancın Yapısal Modeli. *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2013/2(XXV), 157-168.

